KAPITEL 10

Tur och retur paradiset – svensk sociologi sedd från marginalen

Staffan Lindberg

Sociologi – ett omöjligt projekt?

Vad är egentligen sociologi? Om man tolkar de flesta definitioner fritt kan det i princip handla om vad som helst. Jämfört med t.ex. ekonomi och statsvetenskap saknar ämnet ett mer specifikt avgränsat studieobjekt (Ahrne 1997: 278).

Utifrån betraktat kan man också få det intrycket. På sociologiska institutioner studeras allt från t.ex. barn- och ungdomsproblem, socialpolitik, idrottskultur, religion, klasser och social stratifiering, arbetsliv, hälsofrågor, kriminologi, invandrares problem, konsumtion, politiska rörelser, emotioner, bostäder och bebyggelse, miljöfrågor, utbildning, integrationen i Europa, åldrande, utvecklingen i f.d. koloniala länder, hälsoutvecklingen i Ryssland efter murens fall, kurdernas kamp, folkrörelser, proteströrelser och polisaktioner … listan på möjliga ämnen verkar i det närmaste outtömlig. Det är bara att bläddra i sociologiska tidsskrifter för att få detta illustrerat.

Hur ska man förstå detta? Finns det en underliggande ordning eller är det bara kaos – en samling mer eller mindre relevanta eller kanske mest kuriösa studier?

Som jag ser det kan sociologin förstås på två sätt: både inifrån, som akademisk disciplin, genom en sammanhållen teoriinriktning och uppsättning metoder och utifrån som det moderna ”sekulariserade” samhällets självförståelse, som främjar perspektiv och handlingsalternativ för samhällsmedborgarna, både rent praktiskt och i en vidare bemärkelse. I det senare fallet måste det finnas ett starkt intresse utifrån för vad sociologer har att säga, vilket naturligtvis beror på hur bra de förklarar hur samhället ser ut och förändras i vår tid. Det innebär att vi som sociologer måste delta och engagera

oss i samtidsdebatten, både med filosofi och litteratur och med politik och i praktiska verksamheter i vid bemärkelse.

Sociologin befinner sig nu i en ganska paradoxal situation. Å ena sidan har det blivit ett starkt och sofistikerat ämne på de svenska universiteten med mycket utbildning, forskning och samarbeten med andra discipliner i olika former. Å andra sidan är ämnet fortfarande relativt anonymt ute i samhället. De flesta vanliga människor utan anknytning till akademiska studier verkar inte ens veta vad sociologi handlar om.

Ekonomer ”räknar pengar” och statvetare vet t.ex. hur folk röstar, men vad gör sociologer? ”Studerar du djur?” frågade en hårfrisörska min vän och kollega när han sagt att han var sociolog. Det verkar annars vara orden socialarbetare eller socionom som vi förknippas med bland vanliga människor! Ute i samhället har vi alltså fullt upp med att bara förklara vad vi gör.

Så frågan är – i detta osäkra och flytande och ”inte självklara” moderna samhälle som vi lever i – om det finns öppningar för en sociologisk fantasi som kan engagera vår samtid på ett starkt sätt.

Den här ganska personliga reflektionen handlar om detta dubbla perspektiv och om hur sociologins framgång hänger samman med hur väl de två sidorna av sociologin utvecklas och kompletterar varandra. Men först lite om mig själv och vilka utgångspunkter jag har för att diskutera svensk sociologi.

Ett parti poker och en färd till Indien

Varför blev jag sociolog? Det fanns inget i min barndom som direkt pekade på att jag skulle bli sociolog. Det ”bara blev så” på grund av hur mitt liv utvecklades. Men sedan fanns det nog ett mönster som förändrades över tiden genom uppbrott, studier, resor, möten och engagemang.

Jag växte upp i en prästgård i en by på landet. Den var nog rätt typisk om man jämför med skildringar från andra prästhem från 1940–1950-talet. Alwin Gouldner skriver någonstans att omkring 25 procent av sociologerna i USA på hans tid var prästsöner!

Sant eller ej, det fanns ett intresse för samhälle, litteratur och konst hemma. Jag var kristen på ett naturligt sätt och tänkte faktiskt länge att jag skulle bli präst, men det blev naturvetenskaplig linje och rätt ateistiska litterära kretsar på gymnasiet. I lumpen kände jag mig lite som en ”stofil” från en svunnen tid – samtal och pokerspel med hyggliga lastbilschaufförer på

luckan fick mig att tänka om på flera sätt. Frågan om svenska kärnvapen fångade in mig i en opposition till det militära etablissemanget. Jag fick en plattform för att diskutera detta bland lumparkompisarna genom att sätta mig in i deras sätt att tänka.

När jag kom till Lund 1964 läste jag statistik, religionshistoria, ekonomisk historia och sociologi. Min äldre bror var sociolog och det påverkade mig en del. Men det var efter resor och studier i Sydindien 1966–1967 som jag definitivt fastnade i utvecklingsfrågorna – frågan om den utbredda fattigdomen och dess orsaker kom att uppta mig helt.

Hemma i Lund igen var det 1968 och jag drogs in i det engagemanget starkt genom en stor lokal studentrörelse som hette U-gruppen, där jag blev en av de ledande. Jag fortsatte med sociologin och skrev så småningom en trebetygsuppsats om fattiga lantarbetare och deras situation i Sydindien byggd på intervjuer.[47]

I U-gruppen träffade jag en annan sociolog, Göran Djurfeldt. Vi åkte tillsammans till Indien och genomförde ett årslångt fältarbete kring ekonomi, politik och hälsosituationen i en stor sydindisk by med många ”kastlösa” småbönder och lantarbetare. Här hade vi användning för hela den verktygslåda som vi lärt oss under sociologistudierna på den tiden, så vi jobbade mycket med både kvantitativa och kvalitativa metoder.

Teoretiskt använde vi både en marxistisk och en fenomenologisk förståelse (Berger-Luckman). I fokus stod den koloniala ekonomin där godsägare, köpmän och ockrare exploaterade fattiga bönder och arbetare utan att återinvestera vinsten i jordbrukets tekniska utveckling. Det blev två doktorsavhandlingar av det (Djurfeldt och Lindberg 1975a och b).

För oss gick utvecklingsstudierna från en enkel moderniseringsanalys till politisk ekonomi: i den postkoloniala ekonomin fanns inbyggda hinder mot en utveckling av kapitalismen. Den feodala eliten styrde genom patron-klient-relationer och det fanns inga förändringar i sikte.

Göran och jag återvände till Sydindien 1979–80 och genomförde tillsammans med indiska forskarkolleger en större intervjuundersökning med

---

47 Uppsatsen byggde på ett fältarbete i Coimbatore District under april t.o.m. juni 1967. Uppsatsen och mitt fältarbetsmaterial (dagböcker m.m.) har sedan använts av en historiker i Uppsala som skrivit om dessa lantarbetare under perioden 1900–1970 (Cederlöf 1997). Intressant nog kommer nu samma material att användas i två nutida studier om förändringar i dessa lantarbetares situation som genomförs i Oxford och Brighton. På något sätts sluts cirkeln över en tidscykel på 50 år som sociolog.

lantbrukare som påverkats starkt av den gröna revolutionen. Det var överraskande: Vi kunde se hur ett stort statligt jordbruksprogram och vissa jordreformer hade brutit den koloniala ekonomins förlamning och lett till betydande framsteg (Athreya et al. 1990).

Denna studie upprepade vi 25 år senare i en panelstudie med samma hushåll som 1979. Vi blev rejält förvånade: Utvecklingen i denna, ganska moderna del av Indien, hade nu ytterligare tagit fart genom en viss industrialisering, ytterligare statliga satsningar inom infrastruktur och social politik (försörjningsstöd, utbildning och hälsa). Överraskning igen: Utan att vi och andra forskare riktigt hade märkt det hade den indiska landsbygden förändrats och blivit ”urban” och modern – media och mobiltelefoner hade nått in i folks vardagsrum. Hade vi tidigare fastnat i våra egna modeller som gjorde det svårt att se de förändringar som faktiskt ägt rum? Resultaten var bara där för oss att se och förundras över (Djurfeldt et al. 2008).[48]

Under tiden hade jag också forskat om den indiska bonderörelsen som en ny social rörelse i Indien efter den gröna revolutionen. Den visade sig vara en ganska traditionsbunden proteströrelse och det fanns ingen direkt utveckling av moderna demokratiska arbetsformer (Lindberg & Sverrisson 1997). På sätt och vis liknar den i mycket aktuella proteströrelser i väst: folk engagerar sig i en fråga men organiserar sig inte lika mycket i demokratiska medlemsorganisationer som tidigare.

Dessa senare studier är viktiga också på ett teoretiskt plan. Det indiska samhället har inte genomgått någon plötslig dramatisk förändring eller revolution, men det förändras ändå sakta men säkert mot ett nytt samhälle som ser mycket annorlunda ut i dag. Kapitalismen var inte bara möjlig – den slog igenom med full kraft. Den drivande kraften i den gröna revolutionen var staten. I dag är det marknaden och en stat underordnad denna och samspelet mellan den globala ekonomin och den lokala som är drivande. Nu är frågan: *vad för slags kapitalism har utvecklats och vad har den för sociala konsekvenser?* Större delen av Indiens befolkning är fortfarande fattig – hur kan man förstå den situationen i förhållande till det moderna Indiens stora internationella genomslag inom framförallt IT-teknologi, läkemedelstillverkning och forskning?

48 Lasse Berg, som vi hela tiden haft kontakt med inte minst genom vårt arbete med tidskriften *Sydasien* från 1976, har genomgått en liknande ”resa” från djupaste pessimism till en försiktig optimism, vilken präglar hans senaste bok (2014).

Min forskning innebär att mina studie- och forskningskontakter har varit mer orienterade mot forskare i Indien, England och andra länder än mot sociologer i Sverige och Skandinavien. Det har varit utvecklande möten. Jag tyckte först den indiska sociologin var fyrkantig och ointressant i sitt sysslande med amerikanskt inspirerade socio-ekonomiska variabler och modernitet och hittade i stället den indiska socialantropologin som hade så mycket mer substantiellt att säga om social struktur och förändring. Socialantropologer som M.N. Srinivas (1962) och André Beteille (1965) imponerade genom sitt djup och sin fantasi. Båda arbetade etnografiskt men kallade sig sociologer.

Upptäckte jag mina egna begränsningar i denna spegling? Faktum är att färden mot marxismen nog började där. Omgiven av lemlästade spetälska tiggare när jag steg av bussen i Madras rasade mina drömmar om den indiska filosofin. Jag steg upp mot en annan förståelse: förtryck, klasser och politisk ekonomi. Då blev det sociologi som samhällsvetenskap och utbyte med statsvetare, ekonomer och socialantropologer snarare än bara med sociologer. Då blev det dialoger i t.ex. Oxford, Madras, New Delhi, Udaipur, Kampala, Evanston och London School of Economics osv. Jag kände starkt igen denna samhörighet nu i april när jag deltog i en workshop om ”Inequality and Poverty in South Asia” på det senare stället. Det är där jag hör hemma mest.

Tillbaka i Lund

I Lund har jag ägnat mig mest åt handledning och undervisning med inriktning mot utvecklingssociologi, både på sociologen och inom tvärvetenskapliga utbildningsprogram kring u-landsfrågor på kulturgeografen mellan 1972 och 1988. Detta arbete togs över av min kollega Göran Djurfeldt, vars engagemang sedan bidrog till robusta tvärvetenskapliga forsknings- och utbildningsprogram där.

En lärdom från detta samarbete är rätt viktig för oss sociologer. Som samhällsvetare inom för svenska förhållanden rätt snäva inriktningar, typ utvecklinsstudier, är det just interdisciplinära och tvärvetenskapliga samarbeten som kan skapa en mer varaktig framgång. Utifrån finns ett ganska stort intresse för utvecklingsfrågor från myndigheter, politiker, företag, skolfolk, ideella organisationer och allmänhet. Vi har något viktigt att bidra med, men var för sig är våra akademiska discipliner för små för att kunna

uppnå tillräcklig storlek och s.k. kritisk massa i dessa studier. Jag kommer tillbaka till denna fråga.

För min del fokuserade jag på att stärka utvecklingsstudierna på sociologen i Lund. Det blev en livaktig seminarieverksamhet, många internationella seminarier och workshops och ett större Sida-finansierat program kring sociala rörelser 1988–1996, som resulterade i 13 doktorsavhandlingar. Vi byggde tillsammans också en miljö med ett befolkningsprogram (med Bertil Egerö). I dessa program tog vi bl.a. in doktorander från Uganda för kortare vidareutbildning och hjälp med analytiska perspektiv. Det ska framhållas att det innebar en hel del administrativt arbete eftersom universitetens regler är stela och krångliga för internationellt utbyte – inga traktamenten kan ges, all utbetalning sker i svensk valuta etc. – vilket försvårar våra kontakter med det internationella forskarsamhället.

Sammanlagt producerades det från början av 1970-talet mer än 40 doktorsavhandlingar inom internationella utvecklingsstudier på institutionen, vilket nog gör institutionen i Lund till den mest internationellt inriktade sociologiska institutionen i Sverige fram tills nu. Det intressanta är att vi var rätt många handledare involverade – själv stod jag bara för ca en fjärdedel av handledningarna.

En reflektion som kan passa in i hur vi ska se på det sociologiska arbetet är att de utvecklingsstudier jag varit inblandade i har varit geografiskt varierade men ändå innehållit en fast kärna av teoretiska och metodologiska perspektiv och redskap som gjort det möjligt för många allmänkunniga sociologer att handleda dessa avhandlingar. Det handlar om samspelet mellan institutioner, hur organisationer fungerar och hur individer relaterar till dessa, men särskilt viktigt är att den internationella nivån varit så närvarande även t.ex. i kulturstudier av olika slag. Samhällsförändringar i utvecklingsländerna kan inte förstås utan att man förstår den roll som kolonialismen och det nuvarande globala systemet spelar, inklusive den kvardröjande om än försvagade imperialismen. Motsvarande fråga kan ställas till svenska sociologer i dag: hur mycket förståelse av den globala väven som vi ingår i behöver vi för att förstå vårt eget samhälle? Har vi överhuvudtaget ett eget unikt samhälle längre?

Som verksam inom en gren i sociologiträdet har jag haft en ganska begränsad inblick i huvudfårorna inom svensk sociologi och dess utveckling från mitten av 1960-talet och framåt. Men genom undervisning i både teori och metod, handledning av flera duktiga doktorander med inriktning på

svenska problem och mera teoretiska analyser (t.ex. Andersson 1986; Brante 1980) och deltagande i en hel del betygsnämnder, har jag en relativt god bild av vad som har hänt. Till detta kan läggas två års redaktionsarbete i tidskriften *Sociologisk Forskning*, deltagande på många årskonferenser med egen organiserad arbetsgrupp i utvecklingssociologi (se Lindberg 1989), en post som viceordförande i Sociologförbundets styrelse i två år och deltagande i HSFR:s referensgrupp för sociologi m.fl. ämnen under två år i slutet av 1990-talet.

Mina sista åtta år före pensioneringen arbetade jag som koordinator i ett internationellt nätverk för Sydasienstudier med alla tänkbara discipliner (SASNET) och tappade då en del av mina tidigare kontakter med svensk sociologi. Däremot kom jag att utveckla ett närmare samarbete med indiska sociologer genom att med Partha N. Mukherji[49] organisera två sydasiatiska sociologkonferenser under 2005, där forskare från Indien, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal och Bhutan diskuterade möjliga samarbeten i gemensamma forskningsprojekt. Mot den bakgrunden och mina aktuella studier av den indiska samhällsomvandlingen mot ett urbant tjänste- och industrisamhälle (2012) blev jag också inbjuden som huvudtalare vid det Indiska Sociologförbundets 50-årsjubileum i New Delhi i december 2011.

”Frånvaron” har jag nu försökt ta igen i samband med arbetet på denna artikel genom att bl.a. gå igenom tidskriften *Sociologisk Forsknings* olika nummer sedan 2000 och även ”läsa in mig” på andra sätt. En givande bild framkom också när jag tillsammans med Johanna Esseveld bedömde elva nominerade avhandlingar för Sociologförbundets Pris till bästa avhandling 2012–2013 till sociologdagarna i Göteborg 2014.

Svensk sociologi: en framgångssaga?

Jag blev sociolog inom 1950-talets empiriska sociologi kring sociala frågor i den framväxande välfärdstaten med dess betoning på uppenbara sociala problem och empiriska studier (jfr. Allardt 1987 och 1989). Vi lärde oss en sofistikerad sociologi för den tiden med Robert Merton som kanske främsta inspirationskälla (1968). Det innebar skolning i både kvantitativa och kvalitativa metoder via läroböcker skrivna av t.ex. Swedner och Rosengren. Sur-

49 Mukherji är en av de ledande nutida sociologerna, se t ex. hans artikel ”Social Mobility and Social Structure” 2012.

veyundersökningar var liksom själva nerven i den sociologin. Ändå framstår mycket av denna forskning i efterhand som ganska trivial, och intresset för sociologin var ganska lågt ute i samhället.

Sedan kom uppbrottet, kritiken, och 1968-rörelsen, som jag själv var en del av. Den styrde många av oss bort från den amerikanska sociologin och mot marxism, men också mot andra europeiska klassiker som Weber och Durkheim. Det blev ett ganska häftigt uppvaknande med kritiken av välfärdskapitalismens klassamhälle och det globala förtrycket, nästan som en ”väckelserörelse”.

Det blev också ett starkt överslag genom den s.k. positivismdebatten. I sekteristisk iver kastades mycket av det solida empiriska hantverket ut som ”borgerligt”, framförallt de kvantitativa och statistiska metoderna. Teori ersatte ibland empirin, som om en snabb nästan utopisk samhällsomvandling stod för dörren – det var nästan bara att se tecknen i skyn. Hade sociologin hittat vägen ut ur det kapitalistiska industrisamhället? Men, alás, det fanns ingen enkel väg till paradiset.

Själv var jag inte med hela vägen – försökte behålla inriktningen på empirin med hjälp av nya teorier som utvecklades på vägen. Jag tyckte då och tycker fortfarande att surveyundersökningar var och är en stark metod. Vare sig kapitalismen eller revolutionen stod för dörren i Indien så var det viktigt att man kunde följa den på ett representativt och empiriskt förankrat sätt. De många reportagen om nya radikala rörelser var slagkraftiga – men var de viktiga?

Det som slår mig när jag tänker tillbaka på den tiden är den splittring som uppstod bland sociologerna och hur den också försvagade sammanhållningen, både på institutionerna och inom sociologförbundet. Man fastnade i helt olika positioner, diskuterade inte sociologins kärna tillsammans, utan hade separata seminarier. Den inriktning som dominerade sociologförbundet för tillfället saknade ofta förtroende bland övriga riktningar. När vi for på årskonferenserna kunde vi se vilka som kom och, lika viktigt, vilka som inte kom. Detta bidrog starkt till att göra många av dessa möten små och föga representativa för sociologiforskningen som helhet. Så sent som för bara några år sedan gjordes en jämförelse mellan antalet medlemmar i svenska sociologförbundet med motsvarande danska. Där var det mycket fler medlemmar och som det verkade, ett mycket aktivare sociologisamhälle.

En tydlig uppdelning framträdde tidigt, den mellan en slags *makro-meso sociologi*, dvs. nationell institutionsanalys och organisationsanalys å ena si-

dan, och å andra sidan socialpsykologin med betoning på social interaktion eller *interpersonella relationer* (Brante 2004). En stark företrädare för den första gruppen är t.ex. Göran Ahrne, även internationellt erkänd, och detta perspektiv har genom åren, som jag uppfattar det, präglat Sociologförbundet mer än det andra. Ledstjärna för socialpsykologin är framförallt Johan Asplund, som på många sätt utvecklat en stark svensk sociologi kring detta.

I efterhand kan vi nu se att detta ändå var en framgångssaga på många sätt. Sociologin blev intressant för många i samhället, inte minst för arbetarrörelsen och de starka fackföreningarna som var engagerade i medbestämmande och jämlikhetsfrågor (Ahrne 1997). Som sociolog behövde man inte förklara vad man höll på med.

Det var många ”blommor” som blommade, inte bara röda till färgen. Hela den bredd och innehållsrika teori- och metodarsenal som vi nu har i svensk sociologi växte fram från och med brytningen på 1960-talet. Sociologin kunde, utan att ifrågasättas, syssla med nästan vad som helst och det fanns intresse för det.

Är och var det en specifikt svensk sociologi som utvecklades? När det gäller de empiriska problemställningarna är det alldeles klart så, men det skedde med hjälp av internationellt dominerande teoribildningar och teoretiker, t.ex. Goffman, Acker, Butler, Habermas, Giddens, Bourdieu, Beck, Focault, Tilly … Det har också skett en metodologisk mognad genom användningen av etnografiska metoder och livshistorieanalyser. Om man ser till helheten, tycker jag det är slående hur väl dessa internationella perspektiv faktiskt använts inom olika domäner i svensk sociologi.

Ta bara fyra av de bästa avhandlingarna 2012–2013, som jag var med och bedömde i år. Elisabeth Apelmo studerar idrottande unga handikappade tjejer med hjälp av teorier av Turner, Goffman, Bourdieu m.fl. och en finstämd empiri (Apelmo 2013). Rebecca Selberg har analyserat den problematiska sjuksköterskerollen i den nya sjukvårdsorganisationen med hjälp av feministisk teori (Acker, Butler m.fl.) och en kritisk etnografi som tränger bakom roller och masker (Selberg 2012). Henrik Hultman har frilagt betingelserna för invandrade pizzabagare i Sverige med hjälp av Tillys perspektiv och en rik användning av livshistorier (Hultman 2013). Karl Malmquist har med utgångspunkt i Habermas begrepp kring borgerlig offentlighet gjort en spännande innehållsanalys av litteraturgräl i svensk dagspress 1987–2008 (Malmqvist 2012).

Detsamma kan inte sägas om nivåerna i en samhällsanalys. Om man utgår

från Brantes klassificering av de olika nivåerna, från internationella, över nationella, institutionella och socialpsykologiska (2004), så ser man att vår sociologi haft ganska lite av den internationella kontexten – Sverige har betraktats som ett ganska autonomt samhälle fram tills nu. Undantag finns, t.ex. inom utvecklingssociologin.

Intressant nog är det t.ex. inom humanekologin , en ”systerdisciplin” i Lund, som just fokuseringen på det internationella systemet varit som starkast. Genom att bygga upp en teori kring den historiska utvecklingen av den globala kapitalismen och dess beroende av framför allt fossila bränslen, har man nått långt i att förklara de miljöproblem som världen står inför i dag. Jag har svårt att se att det funnits ett motsvarande grepp inom svensk sociologi för att förstå vår samhällsutveckling i stort.

Ett ämne i kris?

Ahrne (1997: 272 ff) diskuterar en tredje period som växer fram på 1980-talet, en tid då han menar att sociologin försvagas även om den inte hamnar i en kris. Det som är frapperande är hur sociologin har splittrats upp och fragmenterats och hur denna situation verkar ha fortsatt fram tills nu. Vad håller egentligen samman sociologin som ämne?

Fragmenteringen i sig är inte så konstig. Genom sociologins betoning av sociala relationer och dess dynamik kan den ju faktiskt handla om vad som helst, nästan. Eftersom det av detta skäl inte finns någon speciell professionell yrkesverksamhet knuten direkt till sociologiämnet, har sociologer specialiserat sig inom mycket olika områden eller sektorer av samhällslivet, t.ex. arbetslivet, socialvården, hälsosektorn, skolsektorn, lag och ordning, fritid, konsumtion osv. Med tiden har dessa riktningar blivit rätt autonoma och bildat egna fält.

Kriminologi, arbetslivsforskning, genusvetenskap, rättsociologi, medie- och kommunikationsvetenskap, m.fl. specialiseringar kan i mycket härledas till ett sociologiskt ursprung. En del av dessa specialiseringar har utvecklat egna institutioner eller finns på andra moderinstitutioner, andra finns fortfarande kvar inom de sociologiska institutionsväggarna. Vissa specialiseringar har vuxit fram i mer tvär- och flervetenskapliga miljöer på högskolorna.

Det är naturligtvis också ett starkt tecken på framgång att sociologi nu används mer eller mindre självklart inom andra vetenskaper och ute i samhället, t.ex. bland journalister. När företagsekonomer har Berger-Luck-

manns bok om *Den sociala konstruktionen av verkligheten* som standardverk och när statsvetare numera flitigt använder våra kvalitativa och kvantitativa metoder, visar det på styrkan i den sociologiska tradition som utvecklats. När en litteraturvetare som Nina Björk framgångsrikt använder marxismen som en sociologisk analys för att förstå det moderna konsumtionssamhällets drivkrafter, uppfattar vi henne som en radikal sociolog (Björk 2012).

Samtidigt kan vi inte bortse från att vi inte lyckats fullt ut etablera en dialog med t.ex. medicinen när vi betonar det sociala som en egen domän där relationer ses som förklaring till psykisk ohälsa.

Inomvetenskaplig utveckling

Jag tolkar utvecklingen som att sociologin successivt blivit alltmer inomvetenskapligt fokuserad men samtidigt tappat sin position som en stark uttolkare av samhället och dess förändringar (kanske lite av en repetition av vad som hände i början av 1960-talet). Från en position som utmanare, kritiker och kanske bitvis ”störande”, har vi nu koncentrerat oss på att etablera en respektabel samhällsvetenskap. Det har vi också lyckats med. Det är bara att se på den breda och livaktiga forskningen i dag på universiteten och högskolorna. Det finns också bra framställningar om det senmoderna svenska samhället som trots huvudtendensen mot inomvetenskaplighet är tillgängliga för en bredare publik (t.ex. Ahrne et al. 2008 och Edling & Liljeros 2010).

Svensk sociologi verkar också framstående i ett internationellt perspektiv, även om det nog är rätt få som likt Ulf Himmelstrand[50] och Göran Therborn blivit välkända teoretiker på det planet.

Intresset ute i samhället svagare

En avgörande orsak till det minskande intresset för sociologi ute i samhället tror jag är att sociologin numera inte för fram en ”stark teori” om dagens samhälle. I takt med en samhällsförändring mot ökande individualisering och marknadslösningar för fler och fler delar av samhällslivet och dess sociala problem – mest markant inom vård, skola och omsorg – verkar sociologin ha

50 Ulf Himmelstrand hade en för svenska förhållande unik erfarenhet som sociolog i framför allt Nigeria och Kenya. Vi var flera internationellt inriktade sociologer som i Ulf fann en berikande dialog och assistans.

kommit på undantag. Det är som om sociologerna inte riktigt sett hur denna förändring brutit igenom och präglar utvecklingen i samhället. En sociologkollega uttryckte det så här: ”Det är förbluffande hur de flesta nu plötsligt anammar valfriheten i skolan eller vården – som om det vore självklart.” Var finns nu en sociologi som drivs av att analysera och förstå skolans i det närmaste kollaps och de allt större problemen med en bra och rimlig sjukvård för alla? Den är i vart fall knappast synlig i den offentliga debatten.

Har vi fastnat i våra egna hjulspår? Den struktur vi sett växa fram under det kapitalistiska välfärdssamhällets yta, som t.ex. klass- och könsförtryck och med diskriminering av invandrare, håller kanske samtidigt på att förändras på ett dramatiskt sätt? Fabrikssamhället har blivit ett globaliserat ”tjänstesamhälle” med individualiserade anställningsförhållanden som också påverkar genus- och etnicitetsrelationerna starkt. Den sociala identiteten har kanske både blivit mer gruppspecifik och mer klassöverskridande, osv. Har vi överhuvudtaget börjat förstå denna förändring på allvar? Har vi stannat kvar i en fixerad bild av stat, offentlig sektor, fri marknad, fackföreningar och ideella organisationer som inte räcker till för att förklara vad som sker?

Var finns analyserna av ungdomsarbetslösheten, det kanske enskilt största sociala problemet i Sverige i dag? Var finns analyserna av privatiseringen av den offentliga sektorn och användningen av den s.k. New Public Management i dessa organisationer/myndigheter/apparater? Listan på, som jag tycker, försummade, områden kan göras rätt lång: t.ex. arbetslivet, skolan, sjukvården, universitetens förvandling mot en övergripande administrativ styrning där den akademiska ledningen kommer på undantag, kommunal styrning utifrån teknokratiska visioner i konflikt med lokal demokrati etc.

Och för att blicka ut större: Var finns analysen av den västliga imperialismen i dag och dess inverkan på den politiska utvecklingen i den muslimska världen? Var finns sociologin om vår tids stora frågor kring miljöförstörelse och ökande sociala klyftor inom och mellan länder? Förståelser som påverkar allas vår framtid.

Om man går igenom de artiklar som publicerats i Sociologisk Forskning sedan år 2000 finner man att de flesta av dessa problem och förändringar tas upp i enstaka artiklar, men på ett ganska isolerat sätt. Det känns inte riktigt som om själva sociologins inriktning förändras. Men kanske är det framförallt ”översättningen” som brister? Det saknas en anknytning till aktuell debatt i media – en förmåga att gripa in i en diskussion i rätt ögonblick. Har vi blivit alltför ”akademiska”?

Är det därför som sociologin syns alltmer sällan i den offentliga debatten där i stället ekonomer och statsvetare breder ut sig. Jag vet egentligen bara en sociolog som ofta ses i media och det är Per Gahrton som skriver om både miljö- och Palestinafrågan och om vad som händer i Arabvärlden och i Georgien.[51] Per Gahrton är som alla vet aktiv i miljörörelsen. Varför finns det nu så få ”organiska sociologer” som han, för att parafrasera Gramsci?

Vart är sociologin på väg?

Det finns tecken på en positiv förändring inom svensk sociologi. Sociologförbundet är bättre organiserat än på länge, har fler medlemmar och aktiva institutioner och som det ser ut starkare årskonferenser än tidigare. Tidskriften Sociologisk Forskning har blivit en riktig bra tidskrift under 2000-talet med en mer levande diskussion kring vårt ämne och dess organisering. Uppkopplingen mot den sociologiska omvärlden och på internet är starkare än tidigare. Man kunde dock önska att de sociologiska institutionerna följde efter. Som det nu ser ut är det vaga och otydliga profiler som presenteras på internet. Ingen uppdatering där inte. Wikipedias framställning av svensk sociologi är t.ex. mycket ensidig och påver. Vem kan ta ansvar för en snabb uppryckning?

Jag har svårt att se ett snabbt trendbrott i hur den akademiska sociologin i Sverige kommer att utvecklas i en nära framtid. Den akademiska grunden är fast. Ämnesinriktning på de stora universiteten utvecklas med olika individuella samarbeten utanför ämnet (i tvärvetenskap och direkt samhällsanknytning). Den bredare förankringen i samhällsvetenskap sker fortsatt på vissa mindre högskolor med gemensamma samhällvetenskapliga institutioner, där olika typer av samarbeten och gemensamma projekt är naturliga. Ämnet kommer samtidigt att fortsätta att vara splittrat i många olika inriktningar, som svarar mot de intressen och traditioner som redan etablerats under lång tid.

Däremot kan det ske förskjutningar i betydelsen och tyngden hos olika inriktningar beroende på förändringar i intressen inom forskningsvärlden (andra ämnens behov och intressen, forskningspolitiken etc.) och inom alla de olika intressenterna i samhället i stort.

---

51 Intressant nog är Per Gahrton en av de sociologiska profiler som presenterar sig på Sociologförbundets hemsida.

En positiv förändring som jag nu kan se på institutionsnivå är inriktningen mot att bygga starka forskningsmiljöer med program, projekt och utbildning, dvs. en koncentration för att uppnå kritisk massa och tyngd, vilket också underlättar för olika externa finansiärer. Men vägen dit är snårig och går över en ”frifräsartradition” som är stark.

En faktor som jag tror kan verka för integration av olika inriktningar är det generationsskifte som nu ofrånkomligen äger rum. 40-talistgenerationens splittring i ett slags ”vänster- och högerläger”, som länge försvårat kommunikation och gemensamma projekt, kan nu sakta brytas upp mot en mera ömsesidig tolerans och förståelse för olika inriktningars betydelse.

När nu en del av den professionella utmaningen är avklarad om den nu är det, så kan man ju undra vad som kommer att hända. Kan sociologin t.ex. försvara sig mot nedskärningar i anslag från en alltmer nyliberal stat, som diskuteras i exempelvis USA. Den frågan känns kanske lite avlägsen i vårt land. Den politiska pendeln ser just nu ut att svänga tillbaka mot ett starkare statligt samhällsansvar för de stora sociala frågorna kring miljö och social rättvisa där sociologin hittills har haft sin tyngpunkt.

Här finns naturligtvis utrymme för ”entreprenörskap” – forskare och grupper kan driva fram nya inriktningar som de upplever som viktiga. Jag tror utvecklingen blir ett växelspel mellan nya generationers kunskapsintressen och den typ av frågor som ställs till sociologerna i hela samhället.

Jag kan tänka mig att det *virtuella medie- och nätverkssamhälle* som nu vuxit fram under ganska kort tid kommer att sätta en helt ny agenda för sociologin. Mediesamhället med dess kraftiga intrycksbrus, internet i olika former, tillgången till all världens kunskap på nätet och de sociala medierna skapar på många sätt en helt ny social värld med ett nytt socialt samspel.

Många av de etablerade sociologiska analysbegreppen som klass, kön och etnicitet räcker ganska långt för att analysera och förstå detta nya, men jag tror att det finns andra infallsvinklar som kommer att var lika viktiga: socialpsykologi, kultur- och medieanalys. Många av medieforskarna har avskilt sig i egna institutioner, i Lund t.ex. inom humaniora. Är det dags för en återförening? Kultursociologin har inte varit så stark på våra institutioner under den långa etableringsfasen – kan den komma i stor skala nu. Socialpsykologin, som på många platser nu tycks leva i sin egen värld även institutionellt ibland, kan kanske komma in i ”finrummet” igen om den uppfattas som viktig för att förstå hur människor samspelar i den mer eller mindre virtuella världen.

Vilka vägar bör sociologin ta om den ska bli betydelsefull för samhället i stort?

Det är ingen tvekan om att intresset för sociologi bland nya generationer av studenter är ganska lågt jämfört med t.ex. psykologi, ekonomi och statskunskap. Men det finns ändå en stark underström, både bland mer ideellt engagerade studenter och bland dem som inte känner sig hemma direkt i andra samhällsvetenskapliga ämnen. Hur kan sociologin i framtiden utveckla denna potential?

Från mina utgångspunkter ligger sociologins styrka och potential just nu som en möjlig intellektuell motkraft mot dominansen av det rena kapitalistiska marknadsstänkandet och extrema privatiseringen av den gemensamma sektorn.

En tolkning är att utvecklingen kan ses som en nästan total avpolitisering till förmån för kapitalintressena i samhället. Politikernas roll blir att reglera marknader (jfr. Svallfors 2014). Det betyder inte att marknader i sig är dåliga. Marknadsekonomin är trots allt grunden för det materiella välstånd som byggts upp under snart tvåhundra år. Samtidigt är den grunden för mycket av det elände vi nu ser både miljömässigt och socialt.

Den extrema individualismen och valfriheten måste börja analyseras på ett sociologiskt sätt: är det kanske just uppbyggnaden av allmänna kollektiva försäkringssystem som gör det möjligt för individen att välja fritt utan beroende av familj och grupper? Vad händer då med det kollektiva systemet i framtiden om individen lösgör sig från det och om det saknas solidariska sociala relationer för att upprätthålla det?

Jag tror att vi står inför en vändning från den extrema individualismen tillbaka till starkare rörelser för ett mera solidariskt samhälle. Men grunden för solidariteten kommer troligen att vara annorlunda jämfört med den som växte fram i det kapitalistiska industrisamhället. Nya former av gruppbildningar och identiteter och samspel mellan vetenskap, offentlig debatt, media och engagemang kan leda till helt nya sätt att identifiera sig och handla både moraliskt och politiskt.

Jag tror att denna problematik kring *individ och kollektiv* borde vara själva hjärtpunkten i en stark sociologisk förnyelse. De stora utmaningarna i vår tid är ”sociologiska”. Hållbar utveckling kring miljö, social rättvisa och demokratiskt deltagande kräver insikter i samspelet mellan individ och kollektiv, just det som är sociologins kärna och axel för förståelsen av samhäl-

lets förändring och utveckling. Vårt ämne måste på något sätt vara ”ohjälpligt” modernt i det avseendet. Det ska befinna sig mitt i spänningen mellan en ”provisorisk utopi” och en hela tiden föränderlig och osäker modernism (Isenberg 1997).

Det här är en möjlig och kanske rätt trolig internationell rörelse bland sociologer. Den internationella sociologikonferensen i Göteborg 2010 hade just detta tema, *Sociologi i rörelse,* och sessionerna handlade mycket om en hållbar utveckling, både ekologiskt och socialt. Världskonferensen i Yokohama, sommaren 2014, hade som tema *Facing an Unequal World: Challenges for Global Sociology*. Det är kanske ingen tillfällighet att det internationella sociologförbundet nu leds av Michael Burroway som står för en radikal kritik av både arbetsförhållanden och akademisk forskning och utbildning i en alltmer marknadsfixerad värld.

Sociologiämnet behöver en stark inriktning, en profil som ger en signal om vad vi ytterst står för. Detta engagemang borde lysa igenom i hur vi presenterar oss både utåt och inåt.

Med en tydligare inriktning mot hållbar utveckling som övergripande målsättning blir det kanske också lättare att samla sociologer till en övergripande teoridiskussion, som bl.a. Thomas Brante har försökt i många år (Brante 2004). Utan en sådan aktiv diskussion finns knappast förutsättningarna för en utveckling av starkare teorier om de samhällsförändringar som vi nu upplever, teorier som kan öka intresset för sociologi i hela samhället.

Referenser

Ahrne, Göran (1997) Vad hände på åttiotalet?, i Hansen, Lars, Thomas Johansson, Anna-Karin Kollind, Per Månson och Lennart Svensson (red.) *Sociologi i Tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos, s. 269–282.

Ahrne, Göran, Christine Roman och Matz Franzén (2008) *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Allardt, Erik (1987) Svensk sociologi i ett nordiskt perspektiv, i Fridjónsdóttir, K. (red.) *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv.* Stockholm: Carlssons, s. 235–249.

Allardt, Erik (1989) Recent Development in Scandinavian Sociology. *Annual Review of Sociology,* 15:31–45.

Andersson, Berit (1986) *Att förstå drogmissbruk. Praktiken, situationen, processen*. Lund: Arkiv.

Apelmo, Elisabet (2012) *Som vem som helst. Kön, funktionalitet och idrottande kroppar*. Göteborg: Daidalos.

Athreya, Venkatesh B, Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg (1990) *Barriers Broken. Production relations and agrarian change in South India*. New Delhi: SAGE Publications.

Berg, Lasse (2014) *Ut ur Kalahari. Drömmen om det goda livet*. Stockholm: Ordfront.

Béteille, André (1965) *Caste, Class, and Power: Changing Patterns of Stratification in a Tanjore Village*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Björk, Nina (2012) *Lyckliga i alla sina dagar. Om pengars och människors värde*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Brante, Thomas (1980) *Vetenskapens struktur och förändring*. Lund: Doxa bokförlag.

Brante (2004) Sociologi, i Brante, T., Johansson, K., Sunesson, S. (red.) *Diskussioner om samhällsvetenskap. Gränser, innehåll och framtid*. Lund: Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet.

Cederlöf, Gunnel (1997*) Bonds Lost. Subordination, Conflict and Mobilisation in Rural South India c. 1900–1970*. New Delhi: Manohar (doktorsavhandling Uppsala).

Djurfeldt, Göran och Staffan Lindberg (1975a) *Behind Poverty: The Social Formation in a Tamil Village.* London, Curzon Press. Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph series No. 22.

Djurfeldt, Göran och Staffan Lindberg (1975b) *Pills against Poverty – the introduction of Western medicine in a Tamil village.* London: Curzon Press. Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph series No. 23.

Djurfeldt, Göran, Venkatesh Athreya, N. Jayakumar, Staffan Lindberg, A. Rajagopal, R. Vidyasagar (2008) Agrarian Change and Social Mobility in Tamil Nadu. *Economic and Political Weekly*, 43(45): 50–61 (November 8).

Edling, Christofer och Fredrik Liljeros (red. 2010) *Ett Delat Samhälle – makt, intersektionalitet och social skiktning*. Stockholm: Liber.

Hultman, Henrik (2013) *Liv och arbete i pizzabranschen*. Lund: Arkiv förlag.

Isenberg, Bo (1997) Sociologi, programmatisk modern, i Hansen, Lars, Tho-

mas Johansson, Anna-Karin Kollind, Per Månson och Lennart Svensson (red.), *Sociologi i Tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos, s. 283–310.

Lindberg, Staffan (1989) Svensk sociologi om tredjevärlden – en översikt. *Sociologisk Forskning*, 2(1): 71–84.

Lindberg, Staffan och Arni Sverrisson (red.) (1997) *Social Movements in Development. The Challenge of Globalisation and Democratisation*. London: Macmillan Press Ltd.

Lindberg, Staffan (2012) Rural India 1970–2005: An Arduous Transition to What? *The Indian Journal of Labour Economics*, 55(1): 61–75.

Malmqvist, Karl (2012) *Offentlighetens gränser. Fem kultursociologiska studier av kontroverser kring litterära självframställningar i Sverige, 1976–2008*. Göteborg: Daidalos.

Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.

Mukherji, Partha N. (2012) Social Mobility and Social Structure: Towards a Conceptual-Methodological Reorientation. *Sociological Bulletin*, 61(1): 26–52.

Selberg, Rebecca (2012) *Femininity at Work. Gender, Labour, and Changing Relations of Power in a Swedish Hospital*. Lund: Arkiv förlag.

Srinivas, M.N. (1962) *Caste in Modern India and other essays*. New Delhi: Asia Publishing House.

Svallfors, Stefan (2014) Politics as organized combat – new players and new rules of the game in Sweden. Forthcoming *Politics & Society* ("Winner-take-all-politics in Europe").